

УДК 13:17.022.1

СУСПІЛЬНІ ТА ОСОБИСТІСНІ ЦІННОСТІ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ**SOCIAL AND PERSONAL VALUES IN THE CONTEXT OF PHILOSOPHICAL DISCOURSE****Коннова Н. О.,**

викладач кафедри філософії та політології,
Харківський національний економічний
університет ім. Семена Кузнеця (Харків, Україна),
e-mail: nina.konw@gmail.com

Konnova N. O.,

teacher of the Department of Philosophy and
Political Science, Kharkiv National University of
Economics named after Semen Kuznets (Kharkiv,
Ukraine), e-mail: nina.konw@gmail.com

Досліджено еволюцію наукових поглядів стосовно дефініції «цінність» в контексті розвитку суспільства та філософської думки. Відзначаються особливості взаємовідносин особистісних та суспільних цінностей та ставиться питання стосовно пріоритету перших. Аналізуються цінності як феномени, які мають не тільки особистісне, але і суспільне значення.

Ключові слова: особистісні цінності, аксіологія, особистість, колективна самосвідомість, суспільні цінності.

This article explores the evolution of scientific views regarding the definition of «value» in the context of society and philosophical thought. There have features of personal relationships and social values and put the issue of the first priority. Analyzed values as phenomena that are not only personal, but also social significance.

Keywords: Personal values, axiology, personality, collective self-awareness, social values

Соціокультурний простір сучасної України – це час заперечення і переоцінки колишніх цінностей, пошуку нових способів збереження і трансляції культурного досвіду, пов'язаних з розпадом традиційних і одночасно з виникненням нових цінностей. Нові соціальні умови і відповідна їм конкретно-історична ситуація зобов'язують знову і знову звертатися до осмислення ціннісної проблематики. Дефініція «цінність» найпопулярніша в сучасному інформаційно-комунікативному просторі України. Необхідно звернути увагу, що вона часто вживається саме в лінгвістичній зв'язці з поняттям «демократична». Відкритим залишається питання про можливість нашого сучасного українського суспільства сприймати такі цінності і, в першу чергу, виховати суспільство на таких цінностях. Суспільству, яке знаходиться в стадії радикальних суспільних змін в контексті перебудови самосвідомості особистості в державі, необхідні нові і ідеали, і цінності. Але виникає питання стосовно пріоритету або домінування суспільних (колективних) цінностей суспільства над особистісними або навпаки. Феномен цінностей є найбільш суперечливим і неоднозначним для вивчення. В існуючій на сьогоднішній день філософській літературі стосовно аналізу поняття цінність, її визначенню і змісту приділяється велика увага, причому розуміння цінностей представлено в різноманітні різних, альтернативних підходів і концепцій.

Метою статті є порівняльний аналіз різноманітних концепцій про феномен цінностей та

аналіз можливостей впровадження «демократичних цінностей» в сучасному українському суспільстві.

Філософська література, яка присвячена дослідженню феномену цінностей надзвичайно різноманітна. У філософських вченнях, що досліджують проблему людини, її сутність і призначення, піднімалися питання, пов'язані з цінностями – в античній філософії (Сократом, Платоном, Аристотелем, стоїками, епікурейцями), в середньовічній філософії (А. Августином, Тертуліаном), в філософії Відродження і Нового часу (Н. Кузанським, Дж. Локком, М. Монтенем, Е. Роттердамським), класичної німецької філософії (І. Кантом, І.-Г. Фіхте, Л. Фейєрбахом, К. Марксом), філософії ХХ ст. (М. Бубером, Ж.-П. Сартром, М. Хайдеггером, К. Ясперсом, К. Юнгом, Д. Дьюї, Фрейдом, Е. Фроммом). Значний вплив у філософський дискурс, присвячений проблемі розробки загальнотеоретичних основ аксіології, зробили такі вчені, як І. Кант, А. Шопенгауер, Г. Лотце, В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, Е. Гуссерль, Н. Гартман, М. Вебер та ін. Концептуальний аналіз категорії «цінність» міститься і в роботах західно-європейських авторів Г.-Г. Гадамера, Ф. Ніцше, ІЛ Рікера, М. Хайдеггера, М. Шелера та ін. Необхідно підкреслити і праці українських філософів Ю. Бабенко, Г. Гребенькова, І. Жеребятнікової, С. Кримського, В. Малахова, І. Мачуської, О. Петінової, М. Поповича, В. Табачковського та ін.

Людина завжди і всюди намагалася осмислити і оцінити навколишню дійсність, зрозуміти саму себе та інших людей, усвідомити і пояснити загадкове і невідоме, і саме так виявлялося ціннісне ставлення людини до світу. Проблема вивчення ціннісного світу людей завжди була і буде епіцентром філософського дискурсу. Питання про те, хто є сама людина, її сенс життя, на підставі яких цінностей вона повинна робити вибір свого життєвого шляху, яка мета своєї діяльності і засоби їх досягнення, ставилися людиною з глибокої давнини і не втратили своєї актуальності і в сучасному світі. Цінність – характерна риса людського життя. Протягом багатьох століть у людей вироблялася здатність виділяти у навколишньому світі предмети і явища, які відповідають їхнім потребам і до яких вони ставляться по-особливому: цінують і оберігають їх, орієнтуються на них у своїй життєдіяльності. Цінності є і основою внутрішньо-духовного світу людини та причиною її поступків впродовж всього життя. Будучи одним з ключових понять сучасної суспільної думки, поняття «цінність» використовується в філософії, соціології, психології, політології для позначення об'єктів і явищ, їх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють в собі як особистісні так і суспільні ідеали.

Необхідно підкреслити, що саме ХХ століття з його екзистенційними проблемами людського буття вивів проблему осмислення цінностей людського буття на перший план наукового пізнання, ознаменувавши тим самим сучасний, аксіологічний етап розвитку науки.

Самовизначившись в самостійний розділ філософії на рубежі XIX–XX ст., аксіологія пережила справжній бум у першій третині XX ст. Дійсно, ціннісна проблематика є традиційно актуальною для філософської рефлексії. Сучасний етап філософського розвитку відзначений особливим інтересом до аксіології, що бере на себе своєрідну функцію «інтегратора» соціогуманітарного знання – аксіологічна проблематика стала предметом багатьох наук, які так чи інакше звертаються до аналізу специфіки людини і людської діяльності.

Філософія цінностей або аксіологія як окрема галузь знання виникла у другій половині XX ст. Введення поняття цінність в ранг філософської категорії прийнято пов'язувати з ім'ям Г. Лотце, який розумів її як позначення гідності духовного буття людини, яке не охоплюється областю природнонаукових знань, а отже недоступна світу фактів і науки [1, с. 9]. Слід підкреслити, що незважаючи на досить пізні формування самого поняття цінності, аксіологічні проблеми були присутні в філософії з часів її становлення. Але саме поняття «цінність» аналізується не логічно і теоретично, а, перш за все, в контексті емпіричного опису цього феномена. Наприклад, як зазначає німецький філософ Мартін Гайдеггер, «греки не мали уявлення про оцінювання і не знали поняття цінності» [2, с. 41]. Це спірна теза. Для грецької філософії було характерно ототожнення поняття Блага з сутністю Буття. Необхідно підкреслити, що античне світосприйняття аксіологічне за своєю суттю, тому що онтологія, гносеологія, етика і естетика з'єднані з завданнями вдосконалення світу і індивіда. Дійсно, філософи стародавнього світу та античності намагалися вирішити «таємниці» цінностей побудовою складних умоглядних конструкцій. Уже з Сократа можна починати історію аксіології, бо він вперше формулює власне аксіологічне питання в повному розумінні слова: питання не в тому, що є то чи інше явище, а у тому, навіщо воно існує і який сенс воно несе. Саме Сократ такі поняття як «благо», «краса», «справедливість» розглядав не як абстракції, а як цінності.

Його учень філософ Платон бачив в «Благо» вищу єдину універсальну Цінність, причому існуючу як вища Ідея незалежно від цього світу, і яка підпорядковує собі всі інші цінності. Ідеї добра і справедливості, краси і любові були нерозривно пов'язані одна з одною, що забезпечувало цілісність ідеального світу, а інакше кажучи, світу цінностей. Аристотель вперше відокремив власне цінності від всіх інших філософських категорій і ввів свою ієрархію цінностей на відмінну від платонівської. Філософ вважав, що «з благ одні відносяться до благ, що цінуються, інші – до благ, які хвалять, треті – до можливостей. Цінованим я називаю благо божественне, найкраще, наприклад, душу, розум, то, що спочатку, першопринцип тощо» [3, с. 286]. Таким чином, давньогрецька філософія систематизувала практично всі відомі на той час духовно–моральні та соціально–значущі цінності, але не змогла сформулювати єдине вчення про

цінності. Проблема стосовно пріоритету суспільних (колективних) цінностей над особистісними або навпаки вирішувалася на користь все ж таки суспільства та його цінностей. Це характерна риса рабовласницького устрою Греції, де людина повинна підкорятися державі. Модель «ідеальної держави» Платона, в якій саме держава займається «розподілом цінностей», встановлює і підтримує їх ієрархію, на якій може триматися суспільне щастя і весь соціальний космос та характеристика Аристотеля людини як «істоти політичної» – яскраві приклади цієї думки. У цьому русі і формувалися суспільні цінності давньогрецького суспільства, в якому людина була тільки об'єктом запропонованих цінностей державою. Держава розглядається як щось органічне, таке, що є невід'ємною частиною буття людини.

Тенденція пріоритету суспільних (державних) цінностей над особистими спостерігається і в епоху середньовіччя. Розгляд людини крізь призму релігійних поглядів, окреслений за доби середньовіччя, спричинив виникнення відповідної системи цінностей, в основу якої покладено ціннісний догматизм, віру та визнання істинності, верховенства Закону Божого над потребами й інтересами окремої особистості. Аксіологія тут певним чином розчиняється в теології. Вищими цінностями є «Бог», «віра», «святість» та «святиня» [4, с. 66].

Пошуки відповідей на запитання, що ж таке «добро», «істина», «краса», «благо» особливо стали актуальними в період епохи Відродження та Нового часу. Процес секуляризації, що передбачав звільнення суспільства від неподільного панування церковної ідеології та релігії і утвердження у свідомості людей нових нерелігійних норм, ідеалів, цінностей, поступово порушував практично всі сфери суспільного життя. Людина стає центром уваги науки, мистецтва, самої філософії, вона стає головним предметом дослідження багатьох галузей знань. Відбувається утвердження автономії людини, її свободи, можливості вибирати той спосіб життя, якому вона віддає перевагу, перед нею відкривається широкий простір особистого удосконалення на основі нової системи цінностей. Людина – головна складова вселенського буття зі своїм особистим світом цінностей.

Важливий крок на шляху обґрунтування суб'єктивності і плюралізму ціннісного ставлення було зроблено Дж. Локком. Він трактував моральне добро і зло як сукупність моральних норм і критеріїв оцінок, які прийняті в даному суспільстві. Вони встановлюються за згодою і не мають основу об'єктивності і істинності. А ось добро і зло взагалі (задоволення і предмети, які приносять нам задоволення) для всіх індивідів свої власні і різні. Кожен може вибирати різне і кожен може виявитися прав, але прав тільки для себе. Це плюралістичне зрозуміле персональне добро. Людина повинна пізнати своє власне добро для себе (як раніше передбачалося пізнання істинного вищого блага для всіх) і раціонально (також на основі знання) виробити засоби його досягнення.

Інший англійський філософ Д. Юм вважав, що цінності і норми – це відображення почуттів, які не можуть бути ні хибними, ні істинними, а тому цінності не можуть бути такими. Норми і цінності базуються на почуттях, які у кожного свої, а тому і цінності носять суб'єктивний характер [5]. Основна проблема, якою займався дослідник, стосувалася пошуків витоків наших моральних суджень і дій. Д. Юм переконаний в тому, що розум не є ні джерелом наших оцінок моральних ситуацій, ні збудників до вчинення власне моральних вчинків. Джерелом моральних вчинків, що мають цінність, є людинолюбство, проте справжнім мотивом таких вчинків, які лежать в основі принципів, «моральна краса яких здатна надати вчинку цінність», виявляється справедливість. Остання становить основу всіх справді цінних моральних спонувань, і «у нас немає іншого реального мотиву для дотримання законів справедливості крім самої справедливості і крім цінності такого дотримання». Однак і справедливість не є вродженою якістю душі, так як культивується суспільством, а тому слід виявити глибинний мотив морального почуття, який лежав би в її основі [6].

Ще довгий час теорія цінностей в різних суперечливих модифікаціях існувала лише в навчаннях окремих філософів і не була піддана достатньому теоретичному осмисленню. Однак, тільки в епоху Романтизму й завдяки зусиллям І. Канта ідея цінності починає набувати обрисів методологічного прийому усвідомлення соціальної реальності як особливого, відмінного від природи зрізу буття. Німецький філософ розкривав поняття цінності, виходячи з етичних міркувань, водночас вважав, що цінності самі по собі не мають буття, їм притаманна лише значущість, вони суть вимоги, звернені до свободи, цілі, поставлені перед нею. Тому свобода у І. Канта – найвища цінність людини. Філософ паралельно розкривав поняття світогляду особистості, виділяючи чотири основні питання його формування: Що я можу знати? Що я повинен робити? На що я можу сподіватися? Що таке людина? В основі всіх питань лежать цінності, які розділяють світ, надають йому смисловий лад і полегшують орієнтацію людини у світі. Найвищою цінністю І. Кант проголошує саме людину, людське щастя і разом з тим гідність, високий моральний обов'язок, а найвищою цінністю людини – свободу [7]. Свобода, як головна загальнолюдська цінність, є пріоритетною над загальнодержавними цінностями. Визнання цієї цінності диктували самі умови розвитку суспільства в контексті загальноліберальних принципів. Саме людина стає суб'єктом формування цінностей.

Необхідно зазначити, що сучасне суспільство не дає людині повну особисту свободу. Пріоритет суспільних цінностей над особистісними простежується на протязі всієї історії суспільства. Цінності постійно виступають як зразки орієнтації свідомості й поведінки людей. Зміна цінностей у суспільній свідомості, розповсюдження нових цінностей впливає на систему ціннісних орієнтацій особистості. Втрата існуючих раніше

ідеологічних цінностей призвела до кризи не лише в соціокультурній сфері, але й до кризи на особистісному рівні. Постійно з'являється необхідність у новій формі проектування поведінки людей, в тому числі в соціальній системі заохочень і покарань у відповідності з віддаленою перспективою їхніх життєвих інтересів і суспільною значимістю. Така система орієнтацій насаджується, але вона все ж таки необхідна і окремій особистості, інтереси якої відрізняються від суспільних. Виникнення орієнтаційного вакууму як на особистому, так і на суспільному рівні може призвести до хаосу як суспільного, так і індивідуального. Сутність ціннісної свідомості, на думку І. Д. Бега, полягає в дотриманні мінімально загального кола цінностей і правил поведінки для збереження кожним свободи жити за власним бажанням [8, с. 28].

У майбутньому аргументовано думку, що поняття цінності як філософськи сутнісне й істотне для конструювання самостійних філософських учень і концепцій набуває методологічної конститутивної, пояснювальної та конструюючої функції в роботах В. Віндельбанда, В. Дільтея, Р. Лотце, Ф. Ніцше та Г. Риккерта. З робіт цих дослідників власне й починається аксіологія в єдності її ідейного, понятійного й методологічного оформлення [9, с. 9].

Сучасна соціально-філософська література характеризується різноманітністю поглядів на природу цінностей та їх розуміння. Найбільш аргументованим, поширеним і прийнятним є твердження, згідно з яким цінності є предметом потреб та інтересів людини. Зазначимо, що поняття «цінність» поєднує в собі три основні значення:

- предметні якості явищ, в основі яких лежить практичне та емоційне ставлення людини до них;
- моральні категорії, які характеризують психологічні риси людини;
- соціальні явища, що описують відносини між людьми [10, с. 91].

Слід підкреслити, що дійсно у суспільстві існують різноманітні напрями класифікації цінностей, які по-різному трактують їх природу. Особистісні цінності виступають одним із основних мотивів поведінки людини, свідомого ставлення до навколишнього світу. Суспільні цінності, навпаки, штучно моделюють свою систему мотивів поведінки людей. У взаємовідносинах особистісних та суспільних цінностей пріоритетними є перші, які, на думку Ф. Адлера, є «щось, поміщене в людині, похідне від її потреб і розуму» [8, с. 27]. При цьому, необхідно виділити, що і окрема людина, і сукупний об'єкт (суспільство, держава, культура) розглядаються як «носії цінності».

Таким чином можна зробити висновок, що у плані індивідуального існування цінності виступають сферою зіткнення суб'єктивного і об'єктивного буття, внутрішнього і зовнішнього, одиничного і загального, в чому і сутність їх субстанціонального значення. І особистість, і суспільство являють собою динамічні системи, котрі змінюються. Суть

їх відносин полягає у взаємовпливі, яке і визначає спрямованість подальших змін і особистісного, і колективного буття. Але, як стверджує Л. Баєва, в індивідуальному бутті цінності прийнято відносити до вольової сфери в структурі світогляду в якості одного з його найважливіших складових компонентів. Ціннісна основа присутня в кожному з компонентів світогляду і проявляється у всіх формах його розвитку [1, с. 65].

Цінності виявляються своєрідним фундаментом особистості, висловлюючи унікальність ставлення до світу і виступаючи квінтесенцією, ядром світогляду, впливаючи на психіку, свідомість, характер, поведінку. Цінності незримо керують нашим «Я» і через поведінку і вербалізацію впливають на навколишній простір. Але кожна особистість є і фундаментом суспільства, тому саме особистісні цінності виступають пріоритетними над суспільними. Сучасне українське суспільство культивує зараз колективні загальноєвропейські демократичні цінності, але якщо особистісні цінності людини не припускають добро, повагу до старших, до людей, що її оточують, чесність та ін., то колективні демократичні цінності так і залишаться ідеалом.

З іншого боку, цінності – це феномени, які мають не тільки особистісне, але й суспільне значення. Загальні (суспільні) цінності, являють собою все різноманіття одиничних ціннісних орієнтирів і переживань, що мають значимість лише для окремої особистості певної історичної епохи. Загальне, у цьому випадку, є не гранично узагальнене, подібне для всіх, а єдине, що пов'язує все одиничне. Таким чином, суспільні цінності не заперечують, а передбачають наявність індивідуальних ціннісних орієнтирів їх суб'єктів, і разом з тим мають надіндивідуальний характер, посилені багаторазовою значимістю.

Список використаних джерел

1. Баєва, ЛВ., 2004. 'Ценности изменяющегося мира: экзистенциальная аксиология истории: монография', Астрахань: ИД «Астраханский университет», 220 с.
2. Хайдеггер, М., 2000. 'Положение об основании', пер. с нем, СПб.: Алетейя, 289 с.
3. Аристотель, 1983. 'Сочинения: В 4 т. Т.4', Ред., вступ. ст. А. И. Доватур, Ф. Х. Кессиди, Москва: Мысль, 830 с.
4. Жеребятникова, ИВ., 2016. 'Теоретичні засади політичної аксіології у контексті політико-філософського дискурсу', *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Політологія»*, Вип.29, с.64–71.
5. Петінова, ОБ., 2002. 'Проблема цінності в філософії', *Культура народів Причорномор'я*, №36, с.183–188. [online] Доступно: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/75816>
6. Шохин, В., 1998. 'Классическая философия ценностей: предыстория, проблемы, результаты', *Альфа и Омега*, №17–18. [online] Доступно: <http://www.pravmir.ru/klassicheskaya-filosofiya-tsennostey/>
7. Бабенко, ЮА., 2013. 'Теоретичні аспекти дослідження цінностей', *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, №3, с.88–93. [online] Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_3_23
8. Антоновський, ОВ., 2012. 'До питання про обґрунтування класифікації педагогічної аксіології', *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*, Вип.36, с.26–29.

9. Стрелецька, ІГ., 2008. 'Цінність як предмет соціально-філософського аналізу (методологічний і лінгвoseмантичний аспекти)': автореф. дис. канд. наук з філософії: спец. 09.00.03 «соціальна філософія та філософія історії», *Донецький національний університет*, Донецьк, 18 с.

10. Казьмірик, СМ., 2012. 'Цінності та їх класифікація в аксіосфері людини', *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер.: Педагогіка, Т.209, Вип.197, с.90–92.

References

1. Baeva, LV., 2004. 'Cennosti izmenjajushhegosja mira: jezkzistencial'naja aksiologija istorii: monografija (Values of the changing world: existential axiology of history: monograph)', *Astrahan'*: ID «Astrahanskij universitet», 220 s.
2. Hajdegger, M., 2000. 'Polozhenie ob osnovanii (Base provision)', per. s nem, SPb.: Aletejja, 289 s.
3. Aristotel', 1983. 'Sochinenija: V 4 t. T.4 (Works: In 4 t. T.4)', Red., vstup. st. A. I. Dovatur, F. H. Kessidi, Moskva: Mysl', 830 s.
4. Zherebjatnikova, IV., 2016. 'Teoretychni zasady politychnoi' aksiologii' u konteksti polityko-filosof's'kogo diskursu (Theoretical foundations of political axiology in the context of political and philosophical discourse)', *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo universytetu imeni V. N. Karazina. Serija «Politologija»*, Vyp.29, s.64–71.
5. Petinova, OB., 2002. 'Problema cinnosti v filosofii' (The problem of value in philosophy)', *Kul'tura narodov Prichernomor'ja*, №36, s.183–188. [online] Dostupno: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/75816>
6. Shohin, V., 1998. 'Klassicheskaja filosofija cennostej: predystorija, problemy, rezul'taty (Classical philosophy of values: background, problems, results)', *Al'fa i Omega*, №17–18. [online] Dostupno: <http://www.pravmir.ru/klassicheskaya-filosofiya-tsennostey/>
7. Babenko, JuA., 2013. 'Teoretychni aspekty doslidzhennja cinnostej (Theoretical aspects of the study of values)', *Visnyk Nacional'noi' akademii' kerivnyh kadriv kul'tury i mystectv*, №3, s.88–93. [online] Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_3_23
8. Antonov's'kyj, OV., 2012. 'Do pytannja pro obg'runtuvannja klasyfikacii' pedagogichnoi' aksiologii' (On the question of the justification of the classification of pedagogical axiology)', *Naukovi zapysky Vinnyc'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Myhajla Kocjubyns'kogo. Serija: Pedagogika i psihologija*, Vyp.36, s.26–29.
9. Strelec'ka, IG., 2008. 'Cinnist' jak predmet social'no-filosof's'kogo analizu (metodologichnyj i lingvosemantichnyj aspekty) (Value as a subject of socio-philosophical analysis (methodological and linguistic-semantic aspects))': avtoref. dys. kand. nauk z filosofii': spec. 09.00.03 «social'na filosofija ta filosofija istorii'», *Donec'kyj nacional'nyj universytet*, Donec'k, 18 s.
10. Kaz'miryk, SM., 2012. 'Cinnosti ta i'h klasyfikacija v aksiosferi ljudyny (Values and their classification in the human axisosphere)', *Naukovi pracj Chornomors'kogo derzhavnogo universytetu imeni Petra Mogyly kompleksu «Kyjevo-Mogylyans'ka akademija»*. Ser.: Pedagogika, T.209, Vyp.197, s.90–92.

* * *